

WAT IS ER VOOR DE REEKS NEDERLANDSE DIALECTATLASSEN GEHOORD?

I. Inleiding.

De opzet van de RND zal aanvankelijk alleen klankatlas zijn geweest, uitgaande van de klankvoorraad van het Westgermaans. De initiatiefnemer Blancquaert heeft daarnaast gewezen op het belang van de RND voor de bestudering van fonetische nuances en het belang van die nuances voor de syntaxis naar aanleiding van de vorm van de ontkenning in zin 79, en het voegwoord in zin 1 (Blancquaert 1948, 16). Het belang van fonetisch detail voor de morfologie toonde hij aan met als voorbeeld het genusonderscheid (1948a).

Op specifiek fonetisch gebied noemt hij (1948, 27) : retroflexie van de groep *rt*, de verschuiving van *t* in Payottenland door middel van aspiratie, de mouillering van *l* en *n* voor dentaal leidend tot de affricaat *tf*; (1948, 30) de laryngalisatie van *g* in Zeeland en de problematiek van het palataal of velaar karakter van de *g* over het taalgebied, en tot slot behandelt hij uitgebreid de rol van assimilatie in woordgroepen in verband met pauze en aarzelingen (1948, 31-33), waarbij hij als operationeel criterium voor woordgroepen het „één klankmassa” zijn neemt. De zinnen zijn door hem opgesteld vanuit de achtergrond dat hij ze in spontaan taalgebruik in zijn eigen dialect van Opdorp had gehoord. En waarschijnlijk heeft hij er dus een bepaalde context bij gedacht. Daarnaast voegde hij een aantal losse woorden toe, toen hem gebleken was dat de atlas ook het woordgeografisch onderzoek zou kunnen dienen, en bovendien een aantal paradigma's van werkwoordsvormen (niet compleet) die ontleend werden aan de enquetes van Grootaers¹.

In dit artikel wil ik, voortbouwend op reeds eerder gepubliceerde gegevens, die ook uit de RND geput waren, gecarteerd materiaal geven uit de RND, in enkele gevallen in contrast met ander materiaal, betreffende wat fijner fonetisch detail. Het betreft allemaal werkwoordsvormen, en het zijn gevallen van reductie, assimilatie, *t*-afval, z.g. *p*-insertie, mouillering en aspiratie.

¹ RND 113, 114, 136, 138 (resp. bakken, bieden, doen en binden). Er bestaan gemengde gevoelens over die paradigma's (Weijnen 1966, 158).

II. Transcriptiebetrouwbaarheid en doel.

Oller en Eilers (1975, 288) geven de volgende drie beperkingen op transcriptiebetrouwbaarheid die gelegen zijn in de beperkingen op het normale spraakperceptieproces.

1. Het idiolect van de spreker (de relatie tot andere vocalen in het systeem).
2. De taal of het dialect van de luisteraar-opnemer.
3. De training van de transcribent.

Onder 1) horen fluctuaties in tempo, affect, stijlniveau en nog andere sociaal bepaalde variabelen.

De factor onder 2) heeft Goossens (1965) uitgebreid met betrekking tot de RND behandeld: de opnemer die buiten zijn eigen omgeving werkt kan de klanken van een hem vreemd dialect niet volkomen voldoende opmerken (1965, 14). Dit heeft zijn meest ongunstige uitwerking bij de noteringen voor stoot- en sleeptoon in Limburg (1965, 35) en bij lengtenoteringen. Gewezen moet er echter worden op het feit dat Goossens' belangstelling uitgaat naar het systeem en hij verklaart dan ook dat hij liever met woordlijsten of minimale paren zou werken. Afgezien van het feit dat zo'n werkwijze ook weer zijn beperkingen met zich meebrengt¹, moet het perceptuele criterium van Blancquaert: pas noteren als het voor hem echt goed hoorbaar was, tegen de achtergrond van Jongen's studie (1972) over de polytonie niet zonder meer onjuist worden geacht. Jongen (1972, 193) komt tot de conclusie dat de tooncorrelatie via het fundamental frequency-verloop (F_0) gesimuleerd kan worden: het algemene zinsaccentueringsverloop (de prosodie) en de Rheinische Akzentuierung beïnvloeden elkaar wederzijds, zijn wederzijds afhankelijk; losse woordvormen hebben een eigen karakteristiek intonatieverloop dat optreedt in metatalige gebruikssituaties, in dat geval heeft het frequentieverloop de distinctieve waarde.

A priori kan men dus Blancquaert's eis van een impressionistische transcriptie-techniek niet veroordelen. Met deze vaststelling zijn we eigenlijk al aangeland op het terrein van punt 3). Het probleem van de impressionistische of de normaliserende transcriptie wordt besproken door Van Coetsem (1965).

Het is eigenaardig dat in de geschiedenis van de dialectologie de

¹ Zie Labov (1975, 108) over linguïstische intuïties naar aanleiding van de commutatietesten van Harris als operationeel criterium voor het ontlokken van oordelen over minimale paren.

verdediging van de impressionistische transcriptie voor het eerst opduikt met een tegelijkertijd ontkennen van de homogeniteit van het dorpsdialect (Jaberg en Jud 1927, 176 ; 1928, 216). Blancquaert volgt hen in beide opzichten (1950) : als men gaat typologiseren is er een controle-middel weg ; men kan geen nuances in overgangsvormen meer aangeven ; ze heeft een heuristische waarde voor verschijnselen die anders aan de aandacht zouden ontsnappen ; bovendien zijn er geen normen voor typologisering en normalisatie te geven, de normen zouden even toevallig kunnen zijn als bij het impressionistisch noteren een rol speelt. Als hij taalgeografie moet definiëren overweegt hij (p. 76) : „De grens tussen omgangstaal, lokaal geschakeerde omgangstaal en dialect is echter niet gemakkelijk te trekken ; in de werkelijkheid bestaan er geleidelijke overgangen tussen algemene omgangstaal, provinciaal getinte omgangstaal en duidelijk lokale dialecten. En al deze schakeringen komen voor de taalkunde in aanmerking ... alle geografische schakeringen van taalverschijnselen in den ruimsten zin”¹.

Van Coetsem's normalisering is voor het grootste deel te wijten aan het feit dat hij losse woorden afvraagt. Zijn conclusie is (p. 87), dat de RND „nuttig en bruikbaar materiaal levert ... voor een fonetisch complement bij een fonologische beschrijving van onze dialecten”. Toch treden mettertijd ook bij de impressionistische noteerder normalisering op naarmate hij zich langer in een bepaald gebied ophoudt. Anderzijds wijzen Jaberg en Jud (1928, 214) naar aanleiding van de werkwijze van de opnemer Rohlfs erop dat deze sterk typologiseert zolang hij in het hem vertrouwde gebied Calabrië werkt, maar dat hij steeds impressionistischer gaat noteren naarmate hij zich verder van zijn speciaalgebied verwijderd. Dit proces speelt niet enkel een rol bij de dialectopnemer, waarvan men veronderstellen kan dat hij in een bijzondere situatie verkeert omdat hij taalgebruik buiten de situationele context ontlokt. Het blijkt dat hetzelfde proces ook een rol speelt bij de taalgebruiker zelf. Giles en Powesland (1975, 181) wijzen erop dat mensen uit een bepaald gebied minder gevoelig zijn voor variaties in uitspraak van hun eigen „local accent” dan mensen uit een andere streek en omgekeerd ; terwijl uitspraaknuances die de specialist kan onderscheiden niet door de leek-luisteraar ontdekt worden (p. 180). De fluctuatie in notaties in de RND wordt natuurlijk vergroot door de verschillende

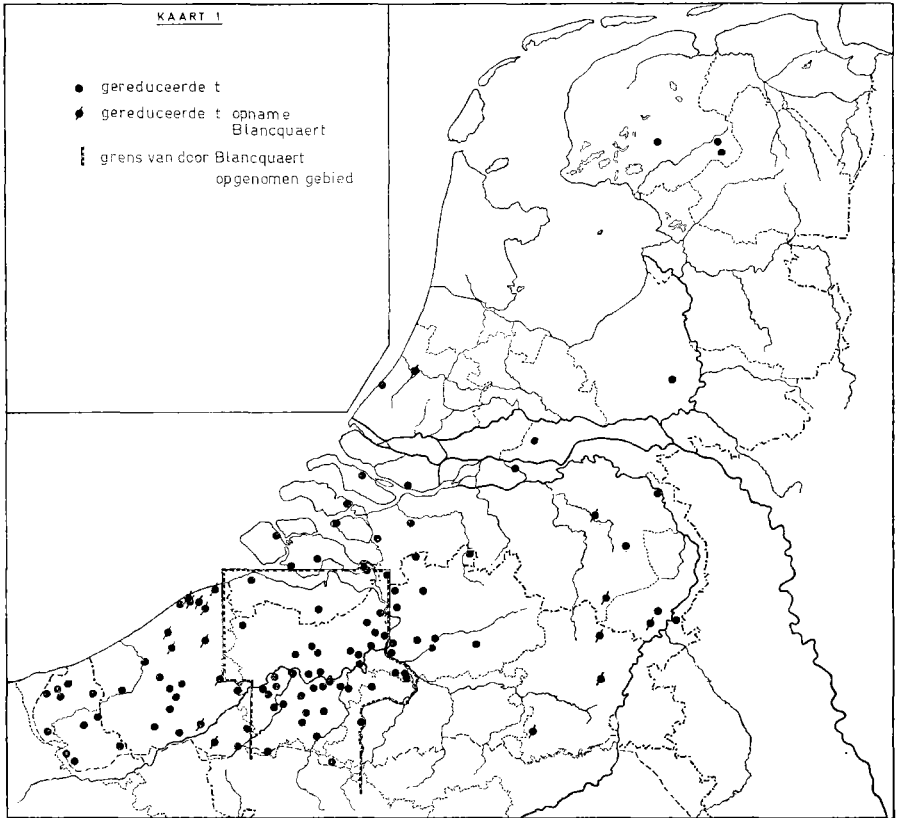
¹ Het frappeert daarom des te meer dat Goemans (1948) op grond van de homogeniteitsclaim Vangassen's zegslieden voor Leuven afwijst omdat het niet het echte Leuvens is.

exploratoren, die wél allen met hetzelfde transcriptiesysteem werken (systeem Blancquaert 1934, een aangepaste versie van het IPA) en dus in principe hetzelfde referentiekader hebben. Goossens (1970, 66) beveelt ook aan om bij teamwork van te voren gemeenschappelijke transcriptie-oefeningen te doen. Deze aanbeveling is echter tegen de achtergrond van de bevindingen van Ladefoged (1960 ; uitgebreid in Ladefoged 1967) nog te zwak gesteld. Ladefoged kwam tot de conclusie dat grondig onderricht van exploratoren in verschillende transcriptiemethoden/systemen geen goede overeenstemming in de interpretaties oplevert, met name niet in het gebied van de tense-high vocalen en de achter vocalen. Transcribenten, geschoolde fonetici, met een gedegen opleiding in het referentiesysteem van de Primary Cardinal Vowels van Jones leverden wel een behoorlijke eenvormigheid op. De kleinste spreiding was waar te nemen bij de ongeronde voor-vocalen, de grootste variatie in beoordelingen viel waar te nemen bij die achtervocalen die leken op de secondary cardinal vowels, die immers geïnterpoleerd worden tussen de articulatorisch gedefinieerde primary vowels. Geschoolde fonetici die het systeem van de cardinal vowels wel kenden en konden toepassen, maar niet door een expert in dit gebied waren geschoold, d.w.z. niet uit de school Jones, beoordeelden significant slechter met een veel grotere spreiding. Hierbij moet wel aangetekend worden dat de fonetici de desbetreffende vocalen uit het Gaelic zonder enige context aangeboden kregen, dus dat de situatie niet geheel vergelijkbaar is met die van normale transcriptiesituaties. De gevolgtrekking hieruit moet zijn dat er voor de RND wel een referentie-systeem bestond, uitgebreid beschreven in Blancquaert (1934), doch dat dit niet voldoende gestandaardiseerd is, hetgeen vooral zijn uitwerking zal hebben in het gebruik van diacritische tekens. Dit bezwaar heeft natuurlijk niet, of in veel mindere mate, gegolden voor die atlasopnemers die jarenlang met Blancquaert zelf konden samenwerken of zijn leerlingen zijn geweest.

We zitten nu met de paradox dat een statische taalbeschrijving à la Goossens niet zoveel aan de RND heeft, en een dynamische, een procesbeschrijving volgens het oordeel van van Coetsem wel. Aangezien het fonetisch onderzoek de laatste tijd meer naar de procesmatige kant verschuift is het de moeite waard om na te gaan wat er gebeurt tijdens het acoustisch decoderingsproces dat de opnemer evenals iedere andere hoorder meemaakt.

III. Voorbeelden uit de transcriptiepraktijk.

K a a r t 1

Genoteerd zijn alle gevallen¹ van gereduceerde *t*. De interpretatie van de gereduceerde fonetische tekens is niet in alle gevallen even duidelijk. Blancquaert zelf zegt erover (1948, 60) dat zo de onderlinge klankwaarden worden weergegeven. Als er met een kleinere letter gezet werd duidt dat erop dat die klanken „minder sterk worden gehoord”. De kaart laat zien dat het grootste deel van de gehoorde gevallen voor rekening komt van Blancquaert, met als tweede Pée. Op de kaart van

¹ Gebaseerd op RND 69 en 87. Deze kaart moet, evenals de volgende, gezien worden tegen de achtergrond van de kaart *loopt* (in Goeman 1976, krt. 6). Ik heb dankbaar gebruik gemaakt van de door Har Brok getekende kaart waarop per plaats de opnemer is aangegeven (manuscriptkaart aanwezig op het Instituut van Dialectologie te Amsterdam).

komt aan zinseinde (Goeman 1976, krt. 10) komen op het totaal aan *kompt/komp* gevallen 38 gereduceerde *p*'s voor. Daarvan komen er voor rekening van Van Oyen 12 ; van Weijnen 6 ; van Pée (Antwerpen) 12 ; van Blancquaert 4 (in Brabant en Belgisch Limburg) ; van Stevens 3 en van Entjes 1. Daar staan van Blancquaert opnamen tegenover in Zuid-Holland waar hij geen reductie noteert. Ter vergelijking moge verder dienen een geval van reductie in anlaut (van Coetsem 1965). Het is een confrontatie van zijn typologiserende manier van transcriberen tegenover de impressionistische van Blancquaert. Blancquaert's noteringen zijn uit zin 14 van de RND : „Ik heb zijn knie gezien”¹.

TABEL 1
Transcriptieverschillen anlaut *knie*.

Plaats	Bl.	vC.
O 228	k	k
O 211	k	k
O 225	k	k
O 230	<u>k</u>	k
O 214	<u>k</u>	k
O 217	<u>k</u>	k
O 228a	<u>k</u>	k
O 223	<u>k</u>	<u>t</u>
O 219	<u>k</u>	<u>t</u>
O 235	<u>t</u>	k
O 221	<u>t</u>	<u>t</u>
O 271	<u>t</u>	n

Tabel 1 bevat een vergelijking van de twee wijzen van transcriberen. 3 Keer noteren ze dezelfde **k** ; 4 maal heeft Blancquaert een gereduceerde **k**, 1 maal een gereduceerde **t** terwijl van Coetsem in al deze gevallen **k** houdt ; 1 maal noteren beiden gereduceerde **t** ; 3 maal verschillen ze hetzij in **k** of **t**, hetzij in **t** of **n** (gepalataliseerd). Van Coetsem merkt op dat deze reductie van *k* in feite een palatalisatie van *k* tot in het alveolaire is, en dat er verder bij *k* een graduering van reductie tot nul is. Hij verwijst naar gelijkaardige variaties in de opnamen van Blancquaert en Vangassen voor Heldergem (O 139) op het stuk van de mouillering in auslaut, inlaut en anlaut (p. 86).

¹ De context, en wellicht ook de afgevraagde vorm, is blijkens Blancquaert (1934, § 103) : *ik hæp sæŋ gəwundə kni. gəzi.n.*

Gelijksoortige interpretatiemoeilijkheden hebben zich ook voorgedaan met betrekking tot de zogenaamde stembandocclusief (zie voor de kaart Pée 1954). Er zijn notities als ʔ , als k̥ die dan tegelijkertijd gutturaler is en notities voor intersonorante t die afwisselt met ʔ .

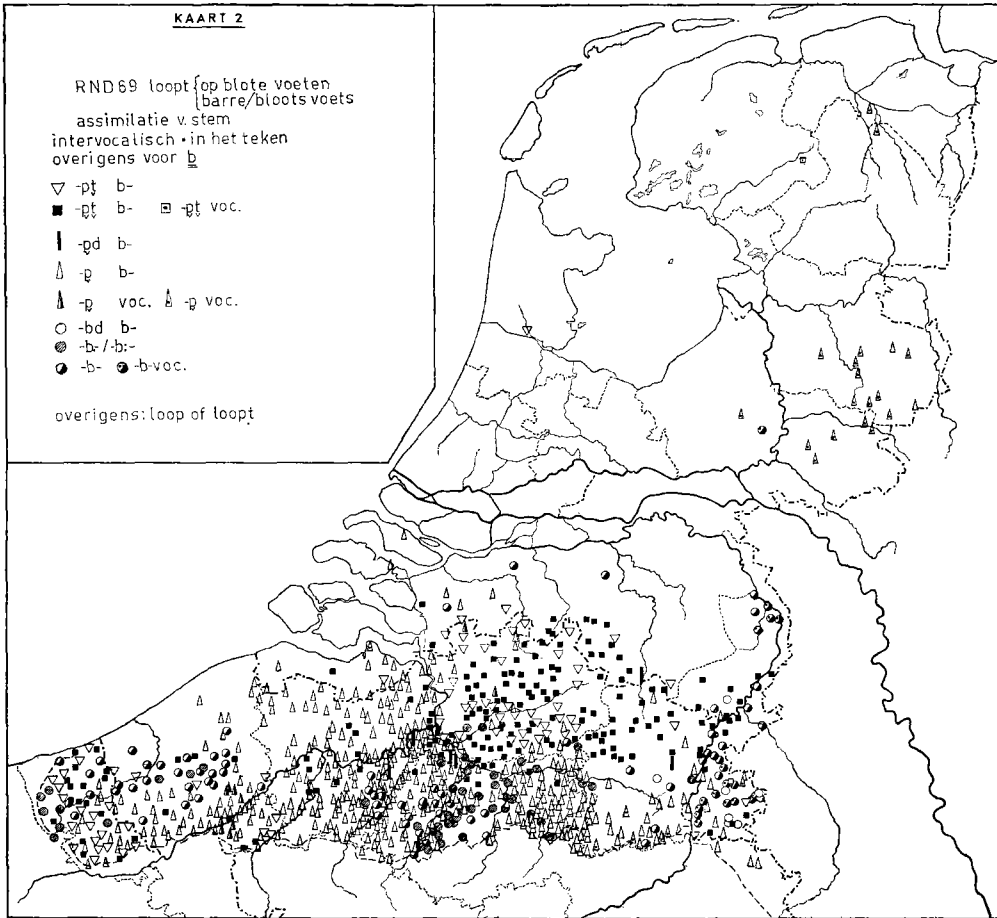
Goossens en Verheijden (1970) interpreteren ʔ als genasaleerde t , Sercu (1972, 56, 58 en 59) neemt reductie waar bij p , t , b , d en k voor nasaal en verklaart ze analoog aan Goossens en Verheijden voor de pauzegevallen, terwijl hij wel ʔ aanneemt voor allegro-stijl spreken. Taeldeman (ongep. 433) sluit zich hierbij aan, doch spreekt in beide gevallen van laryngalisatie voor de explosiefase en een coarticulatiefase bij de voorafgaande oclusie, hij geeft naast andere ook eenzelfde soort voorbeeld als van Coetsem, n.l. *knop*. Men krijgt de indruk dat hij alle klein gedrukte p , t , k uit de RND als laryngalisaties wil opvatten.

K a a r t 2

Assimilatie in *loopt barrevoets/blootsvoets* (RND 69)¹. Genoteerd is het stemhebbend worden van de slotconsonant of slotcluster van *loopt*. Overall elders vindt men *loop* of *loopt* stemloos. Het grootste deel van de p -noteringen staat op rekening van Blancquaert en Vangassen; het grootste deel van de pt en pt̥ -noteringen op rekening van Pée. Geminaatnoteringen zijn voor het grootste deel van Pée en Vangassen. Het kaartbeeld vertoont een grote breedte in variaties, maar toch komen er tendensen naar voren. Er is alle aanleiding om deze variatie statistisch te evalueren, en dus de opgaven als niet meer plaatsgebonden te beschouwen, daar er toevalsfactoren een rol hebben gespeeld. Blijkens de opmerkingen van Blancquaert (1934, 103 en 156) moeten noteringen als p en t̥ die hij elders (1948, 61) „stemhebbend (geheel of gedeeltelijk)” noemt, als spanningskenmerk gezien worden, het betreft de spanning van de tongpunt. p is meer gespannen als b , zoals t meer gespannen is als d . Kohler (1976) geeft een verklaring in termen van plaatsassimilatie voor deze gevallen: in snelle versies is er verlies van alveolair contact, in langzame versies is er instabiliteit als de beweging naar de alveolen nog aanwezig is: de articulatieplaats wordt dan bepaald door coarticulatie met de omringende vocalen (1976; 4, 5). Terwijl Kohler's onderzoekingen enkel de beïnvloeding door labialen en velaren betreffen,

¹ De zin luidde in de Noord-Nederlandse versie: ... *loopt op blote voeten* en levert dus niet de geëigende omgeving. Toch is waar in pre-vocalische positie stemhebbendheid optreedt in de consonant(cluster) dat genoteerd. Zie overigens noot op blz. 118.

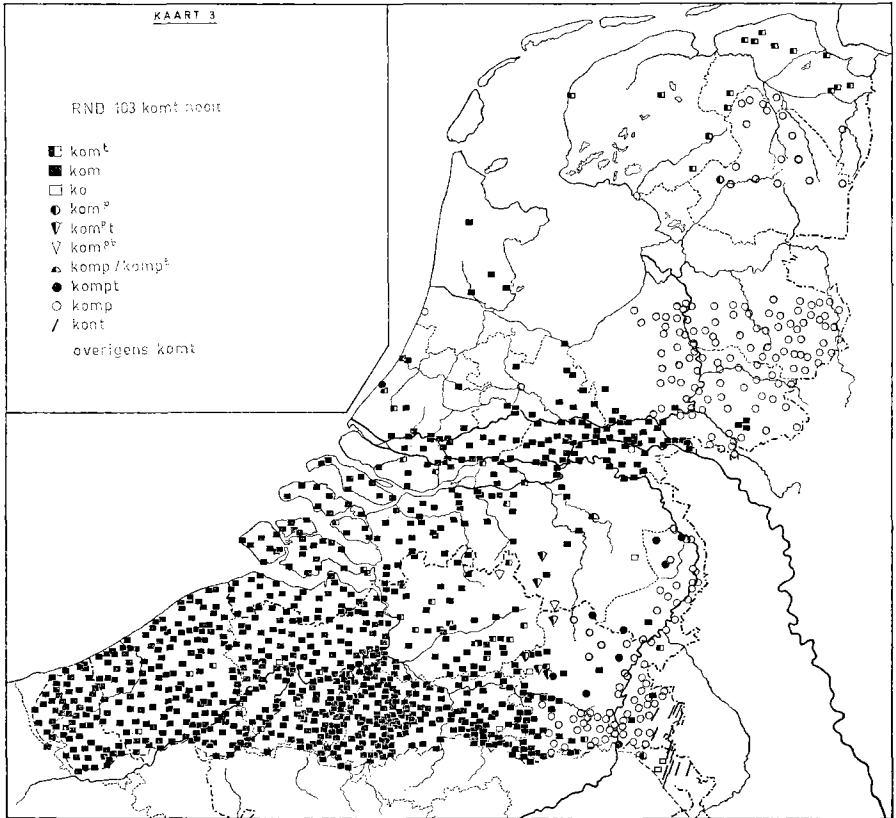
KAART 2

maakte Demeulemeister gelijksoortige observaties, gebaseerd op auditiële waarneming (waarschijnlijk op basis van proprioceptieve indrukken) voor beïnvloeding door dentalen. Ook bij beïnvloeding door labialen komt hij tot de conclusie dat *t* voor *b* acoustisch zeer zwak is en meestal helemaal niet te horen. „Ik vermoed evenwel dat, terwijl de lippen tijdens de eerste labiaal gesloten blijven de tongpunt de oclusie voor de dentaal (of althans een vernauwing in die richting) maakt, ... zich dadelijk weer terugtrekt naar de positie van de vocaal die op de tweede labiaal volgt, zonder dat de eerste labiaal en dentaal tot explosie zijn gekomen”. En hij verzet zich daarmee tegen de verklaringen van Blancquaert (1934, 157) die de assimilatie ziet als $pt̥ \rightarrow pt̥$ en van Zwaarde-

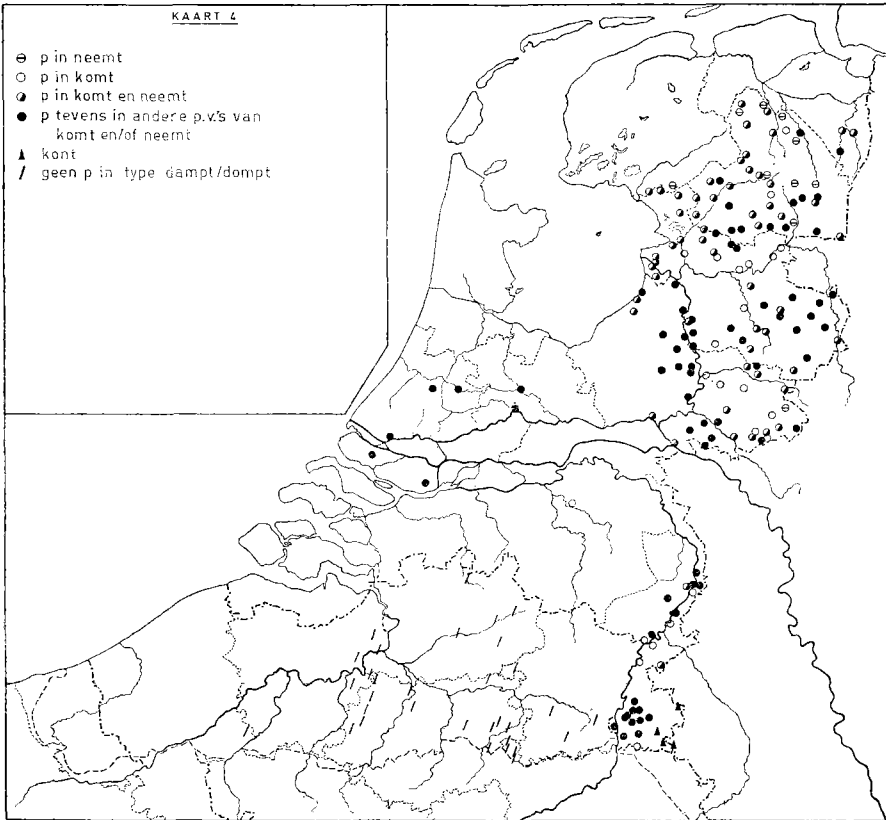
maker-Eijkman (1928, 232) die eerst *t*-afval postuleren en vervolgens assimilatie van de voorafgaande consonant.

Kaarten 3, 4, 5 en 6

Kaart 3 vertoont in veel sterkere mate *t*-afval dan *komt* in pauza (zie voor dit laatste Goeman 1976, krt. 10). Dat is niet verwonderlijk omdat *t* en *n* beide dentaal zijn en de explosie zich pas met de nasaal voordoet. Overigens komt het beeld van de *t*-afval in grote trekken overeen met dat van *loopt* voor consonant. Het lijkt alsof het atlasdeel Antwerpen zich in beide gevallen geprononceerder gedraagt. Voor de gereduceerde consonanten verwijs ik naar de bespreking van kaart 1¹. De *kom^p*-gevallen in Zuid-Holland en oostelijk Noord-Brabant hebben het veld geruimd voor *komt*.

¹ Q 253, 254 hebben : *kum sə lɛ:və*.

Ter vergelijking geeft kaart 4 materiaal voor Noord-Nederland van *komt* en *neemt*¹ in isolatie afgevraagd. Onderscheid werd gemaakt of de z.g. *p*-insertie alleen in de derde pers. enk. optrad of ook in andere persoonsvormen waar dat mogelijk was. Daarnaast is aangegeven waar in het type *damp*t/*domp*t de *p* ontbreekt, waarvoor het oorspronkelijke geficheerde materiaal werd doorgenomen².

¹ Dialectvragenlijst 37 (1964) : de paradigma's van *komen* en *nemen*. Enkel de vormen met *p* werden genoteerd, daarnaast zijn er een groot aantal opgaven zonder *p*, soms bij dezelfde correspondent, soms als er verscheidene correspondenten voor een en dezelfde plaats waren.

² Zie voor de verspreiding van dit type : *Taalatlas* 7, krt. 9, „het stel/de lamp *walm*t”. De *p*-loze vormen maken bijna een vijfde van het totaal aantal vormen uit, en alterneren er vaak in dezelfde plaats mee. Historisch gezien zijn het mogelijk reflecties van mnl. *dōmen*, verg. *opdoemen*. Zie ook nog de vormen *domme*/*dom*/*domp* (en varianten) voor „naaf van een wiel” (*Taalatlas* afl. 3, krt. 6). Bel-

In het algemeen kan men zeggen zijn de reacties van correspondenten, die hier een vorm van gereflecteerd taalgebruik bevatten, vergelijkbaar met de situatie dat men losse woorden afvraagt of reacties op minimale paren. Het is daarom van belang te kijken naar transcripties van ongerefecteerd taalgebruik zoals dat op de band is vastgelegd. Zie daarvoor tabel 2¹.

TABEL 2

3. Pers. enk. praesens en imperfectum.

		komp(t) — kom(t)		kwamp — kwam	
G 29	t/m 102	73	44	34	24
F 90	» 151	20	21	1	5
L 247	» 425	44	4	1	3
Q 15	» 101	4	2	—	—

Van dit materiaal stonden er slechts enkele voor fricatief of voor *er/der*. Zie tabel 3.

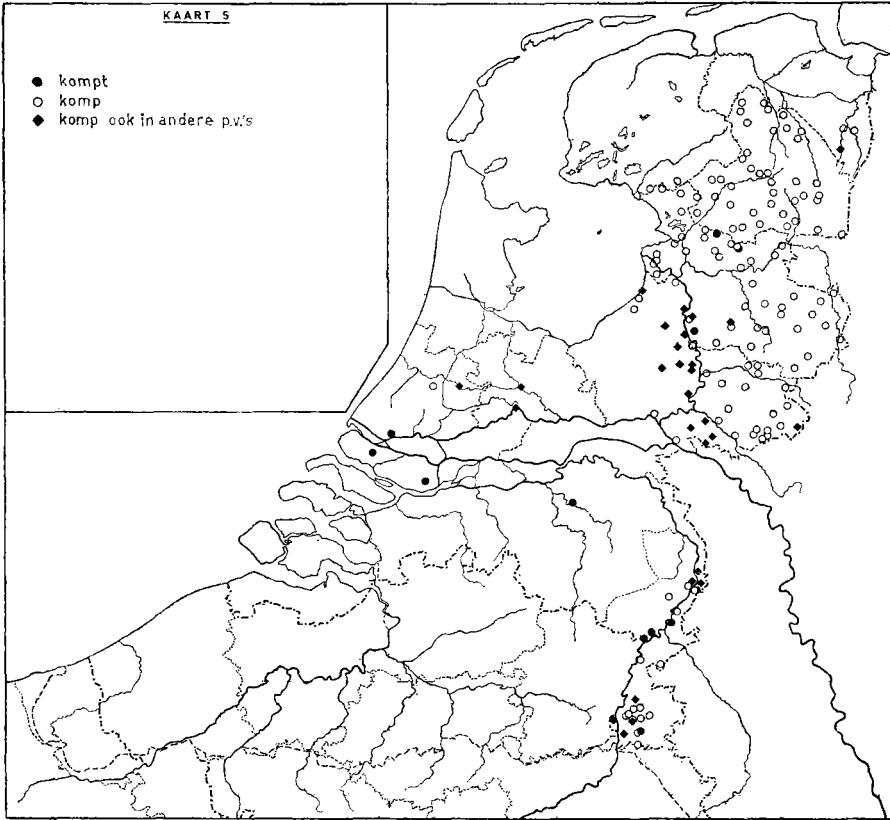
TABEL 3

Positie *p*-vormen.

	— fric.	— <i>er/der</i>
vak G	5	6
vak F	3	3
vak L	7	2
vak Q	—	—

gisch Brabant heeft enkel *doem*-vormen voor „naaf” waar het *doempen* heeft voor „walmen”, Noord-Nederland kent *doempen* voor „walmen” niet en daar is dan ook alternantie *dom/domp-doem/doemp* „naaf”.

¹ Daarvoor werden geëxcerpeerd bandopnamen voor: F 90, 111, 112, 112c, 122, 129, 130, 151; G 29, 47, 48, 50, 50a, 50b, 75, 77, 77a, 78, 79, 81, 094, 95*, 102; L 247, 268, 270, 271, 291, 329, 382, 425; Q 15, 95, 96a, 101. Als men de cijfers voor Apeldoorn (F 151) en Vaasen (F 129) weglaat, blijft de verhouding in vak F hetzelfde: *komp(t)* 10; *kom(t)* 9 (het taalgebruik in de opnames van die plaatsen doet archaisch aan).

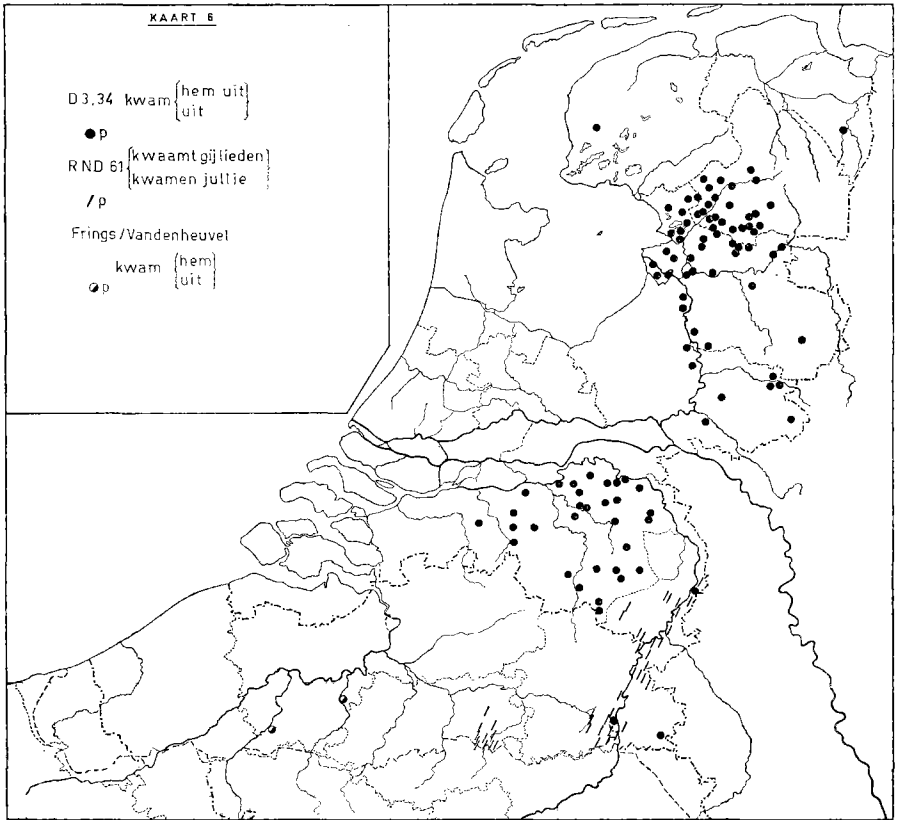
Kaart 5 bevat de *t*-afval in *komt* derde pers. enk.¹ en kaart 6 het optreden van *p* in de verleden tijd derde pers. enk.²

De bandopnamen bevestigen de correspondentengegevens. Uit de twee RND kaarten van *komt* krijgt men althans voor het Noordoosten een te geprononceerd beeld wat betreft de vormen met *p*.

Pée (1936, 71 en 73) ziet het optreden van *p* als een overgangsoocclusief in *bloempje/boompje*, ontstaan door lang aanhouden van de bilabialiteit van *m* na wegval van de nasaliteit; een en ander overigens begunstigd door de positie voor spirant *j*.

¹ Zie noot 1, blz. 123.

² Dialectvragenlijst 3, 34 (1934): ... kwam hem uit .../kwam uit ...; RND 61: ... kwaamt gijlieden; in de meeste gecarteerde gevallen heeft het enclitisch pronomen hier de vorm *geer*; Frings/Vandenheuvel (1921) ... kwam hem uit/kwam uit ...

Op de rol van de spirant heeft van den Berg (1974) reeds gewezen ; ook Anderson's voorbeeld (1976, 339) betreft spiranten ; zo ook Ohala (1974) die bovendien experimenteel kon aantonen dat de velumsluiting bij z.g. epenthese vóór loslaten van de labiale sluiting plaatsvindt. Zo is dit geval exact het omgekeerde van de gereduceerde *p* door Sercu gesignaleerd in *rupp*. Waarschijnlijk moeten we dan het optreden van *p* in *kwamp* verklaren als ontstaan in enclise : voor (h)ə of (h)əm of sə. Zou het dan tevens mogelijk zijn dat het *t*-suffix nog spirantisch karakter had of ten tijde van de *p*-invoeging opnieuw een aspiratie-kenmerk kreeg toegevoegd? Een rol speelt verder nog de canonische structuur van de lettergreep en zijn ingevoegd-zijn in de morfeemstructuur. Ter illustratie geef ik daarom in tabel 4, ontleend aan Bakker (1971, tabel 203 en 204), de frequentie van slotelusters in zowel monomorfematische als bimorfematische monosyllaben met hun rangorde.

TABEL 4

Frequentie van CC- en CCC-clusters aan het einde van monosyllaben.

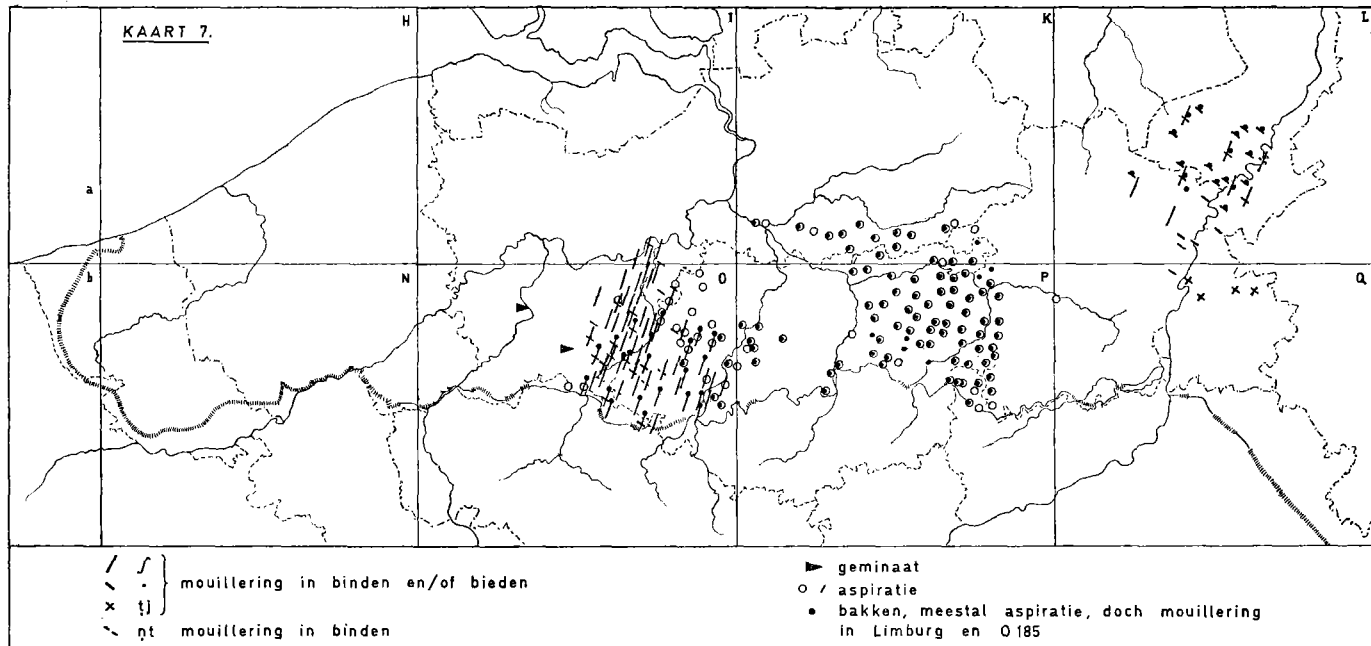
Frequentie van CC-clusters						Frequentie van CCC-clusters					
met suffix			zonder suffix			met suffix			zonder suffix		
rang.	cl.	freq.	rang.	cl.	freq.	rang.	cl.	freq.	rang.	cl.	freq.
3e	pt	104	30e	pt	2	6e	mpt	17	8e	mpt	2
7e	mt	69	27e	mt	4						
8e	nt	60	1e	nt	78						
	ŋk	nvt	5e	ŋk	59	4e	ŋkt	30			
	mp	nvt	11e	mp	28						

Kaarten 7 en 8

Op kaart 7 zijn gevallen te vinden van moullering, geminatie en aspiratie in de tweede en/of derde persoon enkelvoud praes. uit de paradigma's RND 114 *bieden*, RND 139 *binden* en RND 113 *bakken*. De paradigma's werden geïsoleerd afgevraagd. Bij *bakken* komt in inversie bij de derde pers. enk. moulleringsnotatie voor in O 56, 59, 64, 135 en 263. Ze werden niet op de kaart genoteerd omdat in andere plaatsen in de buurt *bakt ja* getranscribeerd werd, als men echter de kaart *weet je* (2^e enk.) van Goossens (1970a, 69) erbij betreft, ziet men dat zijn gebied III met *weetsje* het aspiratie/moulleringsgebied ten westen van Brussel ten naaste bij omvat; vergelijking met zijn kaart van het enclitisch pronomen van de derde pers. enk. (p. 62) leert dat deze plaatsen in het *-əm/-ən* gebied liggen.

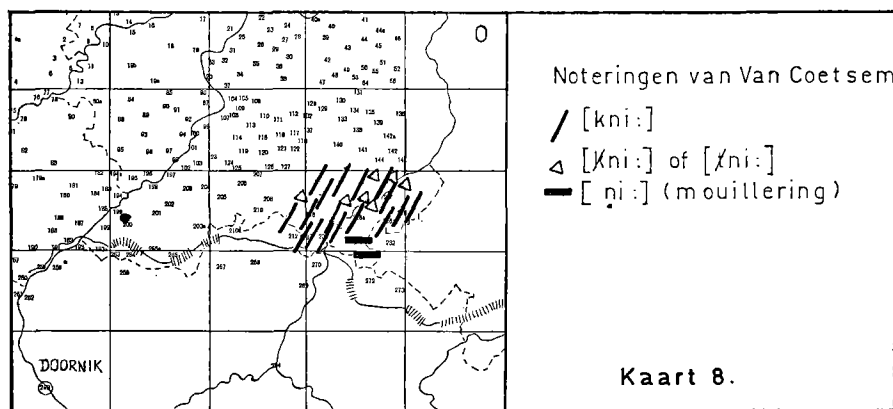
Over de aspiratie merkt Blancquaert (1948b, 89) op naar aanleiding van oorspronkelijke *sk-* in anlaut dat hij deze als de Westvlaamse laryngale ¹ reflex *sʔ* of *sʔ*, wellicht niet goed heeft gehoord, en eerder geeft hij aan (p. 88) dat geaspireerde *p*, *t*, *k* te Aalst door hem niet genoteerd waren, maar wel door een van zijn leerlingen die uit Aalst afkomstig was. Hij dateert het opkomen van de aspiratie aan de hand van grafieën voor de cluster *sk-* op de tweede helft dertiende eeuw; voor aspiratie

¹ Daan (Daan en Meertens 1963, 46) wijst op een huidige laryngaliseringstendenz bij het *sk-*cluster in Noord-Holland, waarvan de waarde auditief moeilijk vast te stellen is.

van initiale *t* in het huidige mouilleringengebied dateert hij vanaf 1289 ; de drie finale gevallen van aspiratie voor Gent (een dertiende eeuw en twee twaalfde eeuw) zijn merkwaardigerwijze alle drie aspiraties in de naam Arnold : arnoth, arnouth en arnoth ; een cluster waarvoor zich in West-Vlaanderen een stembandocclusief kan ontwikkelen, anderzijds een cluster dat tot mouillering aanleiding geeft, die door van Loey (1969) gedateerd wordt zeker voor eind dertiende eeuw.

Verstegen (1942, t.o. p. 39) geeft de kaart voor *-sk* in auslaut in het aspiratie/mouilleringengebied, de vorm van het gebied met *f* komt precies met dat van kaart 7 overeen. Leys (1956, 52) wijst op *-oied(t)* naast *-oict* vormen (< ald/old) en voor de anlaut op de huidige West-Vlaamse vormen *tʔnɔʔə* *tʔni:ə* voor *Knokke* en *knie* en vergelijk nu bovendien nogmaals van Coetsem's *knie*-kaart (krt. 8).

Hier zijn we op de grens van het mouilleringengebied en het gebied van de intervocalische stembandocclusief aangegeven door Pée (1954). De door Leys vermelde plaats *Koningshooikt* (K 294) ligt juist boven het Vlaams-Brabantse gebied met aspiratie. Uit Blancquaert (1948, 27) krijgt men de indruk dat hij geaspireerde dentaal en mouillering als verwant ziet. Van Loey (1969, 354) ziet als mogelijke oorzaak van de mouillering versterking van de articulatie, met daaropvolgende differentiatie van de tweede dentaal¹, terwijl Blancquaert die mouillering juist

¹ Dit is dezelfde verklaring die Christiansen, in aansluiting bij Meillet, in het algemeen voor homorgane consonantclusters geeft ; VAN LOEY verwijst in zijn *Middeln. Spr.k.* voor *p*, *t* en *k* insertie ook naar hem. Christiansen (1938, 348) : „Durch Differentiation verändert sich ein Phonem so, dass ein schärferer Gegensatz zwischen diesem Phonem und einem Nachbarphonem, dass das erstere mit

als een slappere articulatie beschrijft. Deze tegenstrijdige formuleringen doen de vraag opkomen naar de acoustische correlaten van palatalisering en aspiratie.

Plofklanken vertonen een snelle overgang van pauze naar ruisstoot. Wanneer de pauze relatief langer duurt wordt deze samen met de ruisstoot als een geminaat gehoord (Bouma 1976, 278)¹.

De factoren die perceptueel (in combinaties of soms afzonderlijk) van belang zijn voor het onderscheid stemloos-stemhebbend bij consonanten zijn (Nooteboom 1972, 21) :

1. acoustische duur van het consonantsegment ;
2. acoustische duur van de voorafgaande vocaal (lange vocaal draagt bij tot het als stemhebbend ervaren van de volgende consonant ;
3. duur en spectrale breedte van de vocaalformant-transities ;
4. aan- of afwezigheid van stembandtrillingen gedurende de consonantocclusie, Voice Onset Time (VOT) ;
5. acoustische duur van de ruisstoot bij explosieven ;
6. geluidsdruk van de ruisstoot bij explosieven en van het fricatiefgeruis bij fricatieven ;
7. hoogste waarde van de F_0 van de omringende vocalen en het stijgend of dalend patroon van de F_0 in de volgende vocaal.

In het woordbegin schijnt de perceptie van stem of stemloosheid gedragen te worden door VOT, intervocalisch door duur- en intensiteitscues. Intervocalisch wordt een stemloze medeklinker dus stemhebbend naarmate de voorgaande klinker langer duurt, kortere pauze voor de ruisstoot, klinkerformantdalingen, kortere duur ruisstoot, lagere geluidsdruk, relatief dalende F_0 aanwezig zijn en eventueel de stembandtrilling eerder inzet.

De correlaten van aspiratie zijn :

- a. pas na de explosie inzetten van de stembandtrillingen, dus relatief verlate VOT ; dit kan natuurlijk niet aan het wordeinde in pauza plaatsvinden (Bhatia 1976, 63) ;

Assimilation bedroht, entsteht ; durch Segmentation dagegen entsteht ein neues Phonem neben dem ursprünglichen und von demselben ausgeschieden, während das ursprüngliche Phonem selbst unverändert bleibt". Dit is dus een functionalistische verklaring.

¹ Zo zijn de correspondentsspelingen voor geminatie in Twente de weerslag van juiste perceptie, dit ondanks het scepticisme van Weijnen (1960, 60) ; zijn formulering : „de pauze ligt in de t' ” lijkt eerder op articulatorische gronden te berusten, namelijk een periode tussen occlusie en explosie.

- b. maximale opening van de glottis vroeg na de occlusie : ongeaspireerd ; maximale opening van de glottis vlak voor de explosie : geaspireerde consonanten (Petursson 1976, 187). Bij consonantclusters zijn er drie mogelijkheden :
1. als C_1 stemloos (hieronder vallen ook stemloze nasalen) : dan is er één glottale beweging voor het hele cluster, opening glottis tijdens C_1 en daarna geleidelijke sluiting tot vlak voor de explosie van C_2 : aspiratie ;
 2. als C_1 stemhebbend, dan behandeld als twee aparte consonanten, waarbij dialectisch verschil optreedt :
 - maximum opening begin C_2 , dan geen aspiratie
 - maximum opening juist voor het eind van de occlusie van C_2 , dan aspiratie ;
- c. geluidsdruk : stemloze consonanten hebben een grotere articulato-
rische inspanning nodig (gemeten aan electromyografische activiteit)
door verschuivingen van de duurparameters (Nootboom 1972, 21) ;
- d. F_0 is na de explosie van de consonant hoger voor p en p^h , dan voor
 b , en b^h heeft een aanzienlijk lagere F_0 dan andere explosieven (Ohala
1974).

Ohala (1974, 1974a) wijst nog op een perceptief gevolg van coarticulatieverschijnselen, dat goed past in het instabiliteitsbeeld van Kohler. Het betreft hier alleen stemloze intervocalische clusters die meestal gevallen van complete assimilatie van C_1 aan C_2 genoemd worden. Hij wijst erop dat de articulatieplaats van de niet tot explosie komende C_1 moeilijk te localiseren is, en dat het dus voor de hoorder niet uit te maken is of de spreker twee verschillende consonanten voortgebracht heeft, zodat de hoorder ze al gauw als één lange explosief beschouwt (1974a, 267), en ook de positie van het velum is tijdens glottale en faryngale consonanten contextueel bepaald (1974, 364) : ze kunnen dus zowel oraal als nasaal zijn.

De gevallen van aspiratie aan het woordbegin kunnen dus verklaard worden door timing van VOT die weer gecontroleerd wordt door timing van opening tot bijna sluiting van de glottis, althans ermee interacteert. De moullering zal verklaard moeten worden door interactie van geminatie, d.w.z. duur van de geluidsloze pauze voor de ruisstoot en orale aspiratie, d.w.z., interactie van duur van de ruisstoot, van geluidsdruk en F_0 -verloop.

Naast een articulatorische tendens tot laryngalisatie en de ermee

gepaard gaande instabiliteit kan er voor de „stembandocclusief” of „vocaalbreking” ook een zuiver perceptuele verklaring liggen in het feit van de veranderingen van de duurverhoudingen binnen het woord; de uitvoering hiervan vereist grotere articulatorische inspanning die vergezeld gaat van sterkere electromyografische activiteit, omdat er sprake is van anticipatie van de articulatorische beweging; maar dat heeft volgens Nootboom geen gevolgen voor de totale duur van het woord. Dat houdt in dat er bij vocaalverkortingen bijvoorbeeld, gegeven de gelijkblijvende woordduur ofwel een langere acoustische stilte voor de ruisstoot komt, die zoals we zagen geïnterpreteerd kan worden als geminaat, ofwel dat er een consonant gepercipieerd wordt die er niet is. Welke consonant dan ervaren wordt hangt af van de syllabe- of morfeemstructuur van de desbetreffende taal. Dat werd bereikt in het experiment van Liberman e.a. (1967) : ze brachten een variabele pauze aan tussen *s* en *l* in het woord *slit*. Is de pauze korter dan 50 msec. dan blijft men *slit* horen, is de pauze langer dan hoort men *split*. Het engels kent geen initiale clusters *skl-* en *stl-*. Zo is dus de stembandocclusief te verklaren in *-oud*, en zo zijn ook de *n*'s die Vanacker (1975, 283 en noot 5) vermeldt in *dasnt* en tussen werkwoorden met stam op *-t* en *-ət* (enclitisch pron.). Ik neem aan dat in de vorm voor het encliticum nog een fricatief element aanwezig is (geweest), omdat blijkens de RND-paradigma's aspiratie en mouillering in de meeste gevallen verdwijnen voor enclitisch *-əm/-ən*; door instabiliteit van articulatie ontwikkelt zich de fricatief (laryngaal) in palatale omgeving tot *n*. Zo is ook te verklaren dat er t-afval plaatsvindt/vond, in dit geval dus degeminatie, zodat de stamklinker ook lang blijft.

Afhankelijk van situatie, ruis en taalstructuur kunnen dus andere perceptuele cues¹ van groter belang worden, sommige hiervan kunnen

¹ Zo wijst Vanacker (1949, 90 e.v.) op de rol die de zinsprosodie gespeeld heeft, het zinsaccent valt in de *n*-gevallen op het werkwoord en in zinnen ingeleid door het voegwoord *dat* juist op dat voegwoord. Het is dus de moeite waard de perceptie-proeven door simulatie van het toonverloop van Jongen voor het mouilleringengebied en ook voor het stembandocclusief gebied te herhalen. De door mij veronderstelde verklaring zou ook nieuw licht kunnen werpen op de *hij doeget/hij heget*-problematiek, en op de vorm van het suffix van de verleden tijd *troostede* > *troost-e* > *troostege* en de *-tnde* vormen. Blijkens van Loey (1974, 8, noot 1) denkt Leys niet als Goossens en Verheijden aan valse regressie na syncope van *d*, maar eerder aan dissimilatie, omdat er nooit een vorm *keerdeve* voorkomt. Echter blijkens Hol (1965, 39) alterneren voor *doet het* in een en dezelfde plaats (O 140) *doejet*, *doeget* en *doevet*. En de vormen met *v* (20) bevinden zich allemaal in het mouillering/aspiratiegebied. Bovendien citeert zij ook *n*-vormen. Een en ander

standaardwaarden krijgen en dus dialectonderscheidend werken. Meestal blijft een grote mate aan variatie toegelaten.

IV. Wat kan de opnemer horen terwijl hij transcribeert?

Uit het voorafgaande is duidelijk geworden dat er soms sterke beperkingen zijn op wat met zekerheid in het spraaksignaal vastgesteld kan worden, dit ten gevolge van de codering van het spreken in coarticulatiepatronen die vaak instabiel zijn in plaats van invariant. Daarnaast biedt het spraaksignaal door zijn overwegend continue karakter ook geen invariante cues. Toch is de hoorder in staat door middel van feature-detectoren een zekere abstraherende codering aan de continuïteit op te leggen. Doch blijktens recente onderzoeken (zie van den Broecke 1976, 128-135) worden daar ook geen invariante strategieën bij gebruikt. Aangezien mensen in principe toegang hebben tot die processen van het geheugen die signalen in termen van temporele successie verwerken¹ en niet of veel moeilijker tot parallel verlopende processen (Vroon 1976, 334) en aangezien een deel van de verwerking van het spraaksignaal in een pre-attentieve of pre-perceptuele vorm vooraf bewerkt wordt voor het in het korte geheugen terecht komt en geschikt is voor verdere chunking tot grotere eenheden (zie voor dit procesmodel Massaro 1975 en Pisoni en Sawusch 1975) en aangezien er bovendien een extra taak voor de transcribent bijkomt die interfereert met de auditorische analyse

hoeft natuurlijk de rol van analogie nog niet uit te sluiten, als door dit fonetisch geconditioneerde proces grotere gelijkvormigheid in de structuur van zeer frequent voorkomende werkwoorden bereikt wordt zal die structuur alleen maar gehandhaafd blijven met een grotere kans.

Zeer waarschijnlijk gaat de verklaring door middel van *t*-afval niet op voor Antwerpen en oostelijk Noord-Brabant, want die kennen blijkens de *t*-afvalkaart (Goeman 1976, krt. 6) geen neiging tot afval voor konsonanten. Verder wijzen notaties in de RND 136 (doet het) als : **du.tətʃ** weer op de mogelijkheid *maketet* > *makett*.

¹ De linkerhersen helft is erg goed in tijdsanalyse en de seriële verwerking van signalen ; de rechter hersen helft verwerkt daarentegen de gegevens globaler en in de vorm van parallel verlopende processen. Beide hersen helften hebben interactie met elkaar waardoor tijd en geheugenruimte nodig is : er treedt dus capaciteitsverlies op (Vroon, 174). Uit het acoustisch signaal trekt de linkerhersen helft met grote frequentie steekproeven in de tijd, terwijl de rechter hersen helft de omhullende functie van de amplitude berekent, en dus het signaal in een meer globale gedaante bewerkt (Vroon, 240). Rechts is trouwens ook verantwoordelijk voor de ruimtelijke oriëntatie van ons lichaam, en daar wordt dus ook voor het grootste gedeelte de richting bepaald waaruit het geluid komt. Met dit laatste moet rekening gehouden worden bij de experimenten over het dichotisch luisteren.

(namelijk het leveren van een transcriptie welk systeem grotendeels in articulatorische termen gedefinieerd is) terwijl er zich in het korte (min of meer bewuste) en het pre-attentieve (grotendeels moeilijk toegankelijke) geheugen al allerlei interferentie- en vervalverschijnselen voordoen, lijkt het mij niet te rechtvaardigen als een explorator te fijn fonetisch detail geeft. Er zijn dan namelijk zoveel storende invloeden geweest, dat zijn uiteindelijke notitie meer een toevalstreffer is. Daar staat tegenover dat de informatie in het spraaksignaal ook zeer redundant is, zodat er op ieder moment een veelheid van beslissingscriteria zijn die de juiste keuze kunnen leiden. Bovendien kan de transcribent zich onttrekken aan de parallelliteit van de semantische en syntactische verwerking omdat de wereld, zijn zinnen en woorden, hem al voorgegeven is. Daar doen weer afbreuk aan de controleprocessen die gevormd worden door zijn taalhistorisch verwachtingspatroon, en het afmeten van de productie van de informant met als standaard zijn eigen dialect. Wat de transcribent doet is dialectkenmerken scoren en in zoverre is zijn situatie vergelijkbaar met die van een taalpsychologisch experiment. Hij verschilt van die situatie doordat hij in feite voortdurend zijn informant moet sturen.

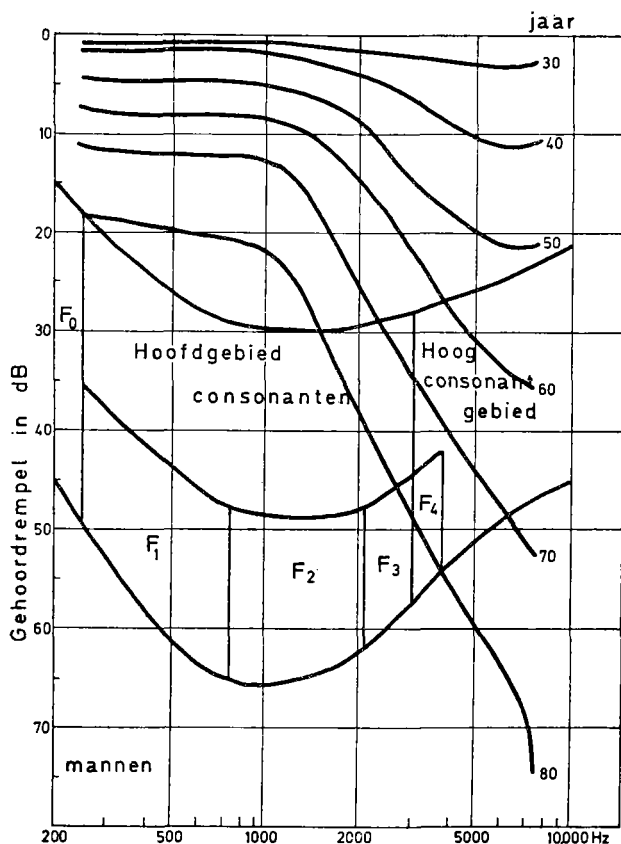
Des te verwonderlijker dan is het dat de transcripties in de RND nog zoveel fonetisch detail naar voren halen. De pragmatische beoordeling door de atlasgebruiker van de waarde van die details zijn ruwweg de volgende criteria :

1. wordt de opgave door de omgeving gesteund (gebiedsvorming) ;
2. gebiedsvorming mag niet met atlasgrenzen samenvallen ;
3. dialectmonografieën worden bij voorkeur niet weersproken geacht door een RND-opgave.

Men kan uit de RND halen wat er in zit, maar ook niet meer dan dat, en wat erin zit is voor een groot deel bepaald door de impressionistische manier van horen, niet altijd in nadelige zin overigens ; dat materiaal moet echter in voortdurende wisselwerking met interne en externe gegevens geïnterpreteerd worden.

Een voorbeeld van hoe men daarbij fouten kan maken levert Labov (1974 ; 1975). Hij probeert daar een geval van fonologische merger te relativeren door een onderzoek naar de linguïstische intuïties bij sprekers. Die nemen in dit geval dus de taak van de transcribent over — de dialectoloog-opnemer van de Survey of English Dialects had in dit geval trouwens ook merger vastgesteld. Het experiment is volkomen onvol-

doende : Labov biedt in toevalsvolgorde woorden aan waarvan hij op grond van metingen eerder bij dezelfde proefpersonen had vastgesteld dat ze in acoustische structuur van de klinker verschilden, het betrof zowel minimale paren als in vrij gesprek voorkomende uitingen ; toch was er daarnaast nog overlapping te constateren. De procedure was dus een toepassing van de commutatietest. De drie proefpersonen die de spraak van de oudste van hen voorgelegd kregen waren al op leeftijd ; de vrouw was het jongst, 69 ; haar echtgenoot 70 en de spreker was 85. Ze scoorden beneden kansniveau. Labov heeft geen rekening gehouden met het gehoorverlies ¹ dat op deze leeftijd aanwezig is ; dat vindt hij

Mediaanaudiogram als functie van de leeftijd (naar Vos en Plomp 1976, 218)
 Hoofdformantgebieden voor klinkers en consonanten naar Fant, 1973, 70.

Figuur 1

¹ Labov vermeldt wel (1974) dat Mr. Raven (70) hardhorend is.

waarschijnlijk niet van belang omdat hij slechts in F_1 en F_2 geïnteresseerd is die blijkens figuur 1 meestal nog wel gehoord worden (voor vrouwen liggen de waarden gunstiger).

Het blijkt dan ook dat het de vrouw is die een bepaalde strategie probeert, maar toch evenals de anderen in het totaal gezien niet boven kans scoort. Waarschijnlijk hebben proefpersonen in dergelijke situaties nog andere cues nodig uit het spraaksignaal, die in dit geval in het kritische gebied kunnen liggen. Klein, Plomp, Pols (1970) kwamen inderdaad tot de bevinding dat er drie dimensies een rol spelen bij klinkeridentificatie, en zij achten daarvoor F_3 niet zo geschikt omdat deze voor alle klinkers relatief in de zelfde regionen blijft. Labov's conclusie dat gedrag anders is dan intuïtie, oordeel en attitude is waarschijnlijk wel juist, gezien de gemeenplaatsigheid van dit gegeven in de sociale psychologie, maar wordt in ieder geval niet gesteund door dit experiment.

In een gunstig daglicht staat daartegenover de prudentie van Pée, die (Pée en Taeldeman 1970) het afuisteren van intervocalische tenuisverschuiving overliet aan Taeldeman, die veel jonger was.

V. Conclusie.

Het materiaal van de RND behoeft dus soms vergaande interpretatie; er is gebleken dat op verschillende niveau's allerlei factoren een rol spelen bij de perceptie. Daarnaast zijn er factoren die een rol gespeeld hebben in de interactie tussen opnemer en informant en tussen opnemer en vorige door hem gemaakte opnames. De door Blancquaert gewenste impressionistische notering is in een groot aantal gevallen wél bereikt, in een groot aantal andere gevallen kan het impressionistisch streven niet ontkomen zijn aan normalisering naarmate er gewenning is opgetreden. Daarom is het jammer dat de gepubliceerde protocollen van de opnames geen opnamedatum bevatten. Dit heeft onder andere nog het gevolg dat ook de leeftijdsopgaven van de sprekers niet naar kalendertijd gelocaliseerd kunnen worden daar er vaak een aanzienlijk tijdsverschil was tussen opname en publicatie.

Nog betreurenswaardiger is het dat niet in al die gevallen dat een explorerator met de bandrecorder gewerkt heeft, deze opnamen bewaard zijn gebleven. Het zal duidelijk zijn dat bij de huidige stand van het onderzoek de fonetiek geen decisieprocedures voor perceptueel moeilijke gevallen in lopende spraak voorradig heeft en het is ook niet te verwachten dat die in de toekomst voldoende fijn zullen zijn om de grote invariantie op allerlei niveau's van spraakverwerking aan te kunnen.

A priori kan men dan ook niet zeggen dat de bandopname het controle-middel bij uitstek is ; ook de gegevens daaruit behoeven interpretatie, en ook daar kunnen beslissingen verschillend uitvallen. Wat we hebben is dat er zeer verschillende modaliteiten van taalgebruik en taalverstaan ingegaan zijn in de gegevens van vragenlijsten, bandopnamen van vrij gesprek, woordlijsten, losse zinnen, en dat het uifilteren ervan bijzonder moeilijk is. De bandopname bevat juist uniek materiaal over de interactie van opnemer en informant.

Daarom kan in een aantal gevallen de z.g. „ortsgetreue Darstellung”, die leidt tot inventariskaarten, misschien beter ingeruild worden voor een statistisch kaart- en databeeld, aangezien de statistiek juist daar zijn intrede doet waar onzekerheid is, omdat ze orde in fluctuerende verschijnselen bestudeert.

De RND die binnenkort zijn voltooiing nadert is geen monument, het is een bron van gegevens die, al geïnterpreteerd materiaal bevattend, noodzakelijk voortgezette interpretatie behoeven voordat ze het stadium van data of „feiten” bereiken.

Als onderneming en organisatie is de RND zeker wél monumentaal en het zou de gebruiker ten zeerste dienen als er een niet al te groot handboek voor het gebruik aan de reeks werd toegevoegd, met onder andere de kaart van opnemers van Har Brok; een studie over al Blancquaert's opnamen in de reeks met als referentiepunt transcriptie van zijn standaardnederlandse uitspraak van de RND-zinnen vergeleken met grammofon of bandopnamen van hem als die nog van voldoende kwaliteit zijn ; en ook met centraal de informatie die nu verspreid in de inleidingen van de atlasdelen, en de opmerkingen die verspreid in de literatuur over de RND te vinden zijn. Zo'n handboek komt het meest overeen met de functie van de atlas als arbeidsinstrument.

Gebleken is dat naast kritiek door anderen, eveneens door de twee leiders van de onderneming kritiek geleverd is, ook op eigen werk ; ze hebben de beperkingen van de onderneming altijd ingezien. De RND is een begin en we staan op de schouders van degenen die het werk geleverd hebben.

Amsterdam, oktober 1976

Ton GOEMAN.

BIBLIOGRAFIE

- ANDERSON, S. (1976), „Nasal consonants and the internal structure of segments”, *Language* 52, 326-344.
- BAKKER, J. (1971), *Constant en variabel. De fonematische structuur van de Nederlandse woordvorm*. Diss. Amsterdam, 1971.

- VAN DEN BERG, B. (1974), *Foniek van het Nederlands*, 's-Gravenhage, 1974⁷.
- BHATIA, T. (1976), „On the predictive role of the recent theories of aspiration”, *Phonetica* 33, 62-74.
- BLANQUAERT, E. (1934), *Practische uitspraakleer van de Nederlandsche Taal*, Antwerpen, 1934.
- (1948), *Na meer dan 25 jaar dialectonderzoek op het terrein*. Tongeren, 1948.
- (1948a), „Genusonderscheid en fonetische tendensen”, *Album René Verdeyen*, Bruxelles-Den Haag, 1948, 27-34.
- (1948b), „‘Scilt’ en ‘Vrient’”, *Album Prof. Dr. Frank Baur*, Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, 1948, 85-89.
- (1950), „Taalgeografie”, *Bundel Grootaers*, z. pl., 1950.
- BOUMA, H. (1976), „Perceptieve functies”, Michon e.a. ed. (1976), 229-286.
- VAN DEN BROECKE, M. (1976), *Hierarchies and rank orders in distinctive features*, Assen-Amsterdam, 1976.
- VAN COETSEM, F. (1965), „Enkele beschouwingen over transcriptiemethodes bij vergelijking van dialectopnemingen in het Zuid-Oostvlaams gebied”, *Taal en Tongval* 17, 63-88.
- CHRISTIANSEN, H. (1938), „Phonetische Reaktionsphänomene (Votr. VI. intern. Linguistenkongress in Kopenhagen, 28. Aug. 1936)”, *Norsk Tidsskr. f. Sprogvid.* Bnd. 9, 1938, 345-352.
- COHEN, A. en NOOTEBOOM, S., ED. (1975), *Structure and process in speech perception*, Berlin, Heidelberg, New York, 1975.
- DAAN, J. en MEERTENS, P., *Toelichting bij de Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland I, Bijdr. Med. Dial. Cie.* 27, Amsterdam, 1963.
- DEMEULEMEISTER, F. (1962), „Assimilatie van stemloze explosieven en fricatieven voor B en D”, *Taal en Tongval* 14, 20-36.
- FANT, G. (1973), *Speech sounds and features*, Cambridge Mass., z.j. (1973).
- FRINGS, TH. und VANDENHEUVEL, J. (1921), *Die südniederländische Mundarten, Texte, Untersuchungen, Karten. Teil I : Texte*, Marburg 1921.
- GILES, H. and POWESLAND, P. (1975), *Speech style and social evaluation*, London, New York, San Francisco 1975.
- GOEMAN, A. (1976), *Aspecten van de vervoeging van het praesens*, *Bijdr. Med. Dial. Cie.* 49, Amsterdam 1976.
- GOEMANS, L. (1948), „De zegslieden bij het fonetisch dialectenonderzoek”, *Album René Verdeyen*, Bruxelles-Den Haag 1948.
- GOOSSENS, J. (1965), *Die niederländische Strukturgeographie und die „Reeks Nederlandse Dialectatlassen”*, *Bijdr. Med. Dial. Cie.* 29, Amsterdam 1965.
- (1970), „Inleiding tot de Nederlandse dialectologie”, *HCTD* 44, 1970.
- (1970a), „Belgisch Beschaafd Nederlands en Brabantse expansie”, *N. Tg. Van Haeringennummer* 1970, 54-71.
- GOOSSENS, J. en VERHEIJDEN, J. (1970), „De preteritum-vormen van de zwakke werkwoorden in het Zuiden van het Nederlandse taalgebied”, *Zijn akker is de taal*, Den Haag 1970, 133-149.

- HOL, A. (1965), „De G in *Hij heeft het* en in *ik, gij* (enk.), *hij* en *gij* (meerv.) doet het en dergelijke w.w. vormen”, *Taal en Tongval* 17, 1965, 32-40.
- JABERG, K. en JUD, J. (1927), „Transcriptionsverfahren, Aussprache- und Gehörschwänkungen”, *Zeitschr. f. Rom. Phil.* 47, 1927, 171-218.
— (1928), *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument*, Halle 1928.
- JONGEN, R. (1972), *Rheinische Akzentuierung und sonstige prosodische Erscheinungen*, Bonn 1972.
- KLEIN, W., PLOMP, R. en POLS, L. (1970), „Vowel spectra, vowel spaces, and vowel identification”, *Journal of the Acoustical Soc. of America* 48, 1970, 999-1009.
- KOHLER, K. (1976), „Die Instabilität wortfinaler Alveolarplosive im Deutschen : eine elektropalatographische Untersuchung”, *Phonetica* 33, 1976, 1-30.
- LABOV, W. (1974), „On the use of the present to explain the past”, *Proceedings of the 11th International Congress of Linguists II*, Bologna, z.j. (1974), 825-851.
— (1975), „Empirical Foundations of Linguistic Theory”, R. AUSTERLITZ, ED. : *The scope of American linguistics*, Lisse 1975, 77-135.
- LADEFOGED, P. (1960), „The value of phonetic statements”, *Language* 36, 1960, 387-396.
— (1967), *Three areas of experimental phonetics*, Oxford 1967.
- LEYS, O. (1956), „Sporen van vocaalbreking en stembandocclusief in de Zuidnederlandse naamkunde”, *HCTD* 30, 1956, 45-62.
- LIBERMAN, A. e.a. (1967), „Some observations on a model for speech perception”, W. WATHEN DUNN ED. : *Models for the perception of speech and visual form*, Cambridge Mass. 1967.
- VAN LOEY, A. (1969), „Esquisse synchronique et diachronique d'un cas de mouillure de geminées dans certaines dialectes flamands”, *Mélanges pour Jean Fourquet*, Paris-München 1969, 349-354.
— (1974), „Middel nederlandse innovaties die in de nieuw nederlandse cultuurtaal niet doorgezet zijn”, VAN LOEY, A. en GOOSSENS, J. : *Historische dialectologie*, *Bijdr. Med. Dial. Cie.* 45, Amsterdam 1974, 5-14.
- MASSARO, D. ED. : *Understanding Language. An information processing analysis of speech perception, reading and psycholinguistics*, New York, San Francisco, London, z.j. (1975).
- MICHON, J., ELJKMAN, E. en DE KLERK, L. (1976), *Handboek der psychonomie*, Deventer 1976.
- NOOTEBOOM, S. (1972), „A survey of some investigations into the temporal organisation of speech”, *IPO Annual Progress Report* 7, 1972, 17-29.
- OHALA, J. (1974), „Experimental historical phonology”, ANDERSON, J. and JONES, CH. ED. : *Historical Linguistics II*, Amsterdam, 1974, 353-390.
— (1974a), „Phonetic explanation in phonology”, BRUCK, A., FOX, R. and LAGALY, M. ED. : *Papers from the parasession on Natural Phonology*, Chicago, z.j. (1974), 251-274.
- OLLER, D. and EILERS, R. (1975), „Phonetic expectations and transcription validity”, *Phonetica* 31, 1975, 288-304.

- PÉE, W. (1936), *Dialectgeographie der Nederlandsche diminutiva*, Tongeren 1936.
 — (1954), „De stembandocclusief in Zuid-Nederland”, *Taal en Tongval* 6, 1954, 137-140.
- PÉE, W. en TAELEDEMAN, J. (1970), „Nog eens de ‘Intervocalische tenuisverschuiving in Vlaanderen’ ”, *Taal en Tongval* 22, 1970, 16-29.
- PÉTURSSON, M. (1976), „Aspiration et activité glottale. Examen expérimental à partir de consonnes islandaises”, *Phonetica* 33, 1976, 169-199.
- PISONI, D. and SAWUSH, J. (1975), „Some stages of processing in speech perception”, COHEN en NOOTEBOOM, ED. (1975), 16-36.
- RND : Reeks Nederlandse Dialectatlassen (15 dln.), Antwerpen, 1930-1976. (deel 16 ter perse.)
- SERCU, A. (1972), *Het dialect van Oostduinkerke en omgeving*, Gent 1972.
- TAALATLAS : Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland, Leiden 1939- .
- TAELEDEMAN, J. (ongep.), *De klankstructuur van het Kleitse dialect*, diss. Gent, 1976.
- VANACKER, V. (1949), „Over enkele meervoudsvormen van voegwoorden”, *Taal en Tongval* 1, 1949, 32 e.v., 77 e.v., 108 e.v.
 — (1975), „Nog even over gemouilleerde consonanten in het Aalsters”, JANSSEN-SIEBEN, R., DE VRIEND, S. en WILLEMYNS, R. ED. : *Spel van Zinnen, Album A. van Loey*, Brussel 1975, 281-285.
- VERSTEGEN, V. (1942), „De westgermaanse ‘sk’ in de Zuid-Nederlandse dialecten”, *HCTD* 16, 1942, 31-41.
- VOS, J. en PLOMP, R. (1976), „Zintuigelijke functies van de mens”, MICHON, E.A. ED. (1976), 195-229.
- VROON, P. (1976), *Bewustzijn, hersenen en gedrag*, Baarn z.j., (1976).
- WEIJNEN, A. (1960), „Een pauze voor de uitgang?”, *Driem. Bl. N.R.* 12, 1960, 59-60.
 — (1966), *Nederlandse dialectkunde*, Assen 1966².
- ZWAARDEMAKER, H. en EIJKMAN, L. (1928), *Leerboek der Phonetiek*, Haarlem 1928.

SYNTAKTISCHE DIALEKTSTUDIES EN DE REEKS NEDERLANDSE DIALEKTATLASSEN

0. — Inleiding.

Dat in de dialectologie pas laat syntaktische feiten geografisch werden vastgelegd en tegenover elkaar geplaatst, kan worden verklaard door verschillende oorzaken. Er is in de eerste plaats in de dialectstudie een uitgesproken voorkeur voor klank- en vormleer, in de klassieke en in de aangepaste versies, alsook voor woordstudies. Ook de al dan niet uitgesproken mening dat de syntaxis van de dialecten in het algemeen nauwelijks afwijkt van die van de standaardtaal, speelt zeker een rol. Vergelijkend syntaktisch dialectonderzoek wordt ook sterk gehinderd door de moeilijkheden die rijzen bij het verzamelen van geschikt materiaal. Bij een schriftelijke enquête dient in de vragenstelling vooral te worden vermeden dat bepaalde vormen of konstrukties gesuggereerd worden. Ook bij een mondelinge enquête, zoals die voor de RND gebeurd is, bestaat het gevaar dat de syntaktische kenmerken van de voorgezegde zinnnetjes sommige feiten niet of onvoldoende tot uiting laten komen. (Zie over dat probleem o.m. hieronder de publikaties 28, 30 en 33).

Toch zijn er de laatste jaren verschillende dialectgeografische studies verschenen waarin gebruik wordt gemaakt van syntaktische gegevens uit de RND. Sommige feiten zijn er geografisch duidelijk in gesitueerd. Soms (zie o.m. publikatie 15) is het de auteur zelfs mogelijk geweest dank zij de RND-zinnnetjes gebieden te onderscheiden volgens de intensiteit van het gebruik van een syntaktische konstruktie. Belangrijk is ook dat de controle van de RND-gegevens met bandopnamen van spontane dialectgesprekken vaak de waarde van de RND voor de vergelijkende studie van sommige syntaktische feiten in de dialecten bevestigd heeft.

Het leek ons nuttig, bijna 30 jaar nadat de stichter van de RND, Prof. Dr. E. Blancquaert een verantwoording en toelichting schreef bij deze reeks¹, een beperkt gekommentarieerd overzicht te geven van de

¹ „Na meer dan 25 jaar Dialekt-onderzoek op het Terrein”, Kon. Vl. Ac. Taal- en Letterkunde, Reeks III, nr. 28, 1948. — Ook verschenen als nr. XI van de reeks *Uit het Seminarie voor Vlaamse Dialectologie van de Universiteit te Gent*.